

науково-методичне забезпечення
спряємо статеворольовій ідентифікації

Ключові слова:

стать; статеві ролі; статеворольова ідентифікація; соціалізація; гендер; виховання; маскуліність; фемінність

Маріанна САВІНА,

науковий співробітник Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, практичний психолог, арт-терапевт, Київ

Проблема статевого розвитку та виховання є актуальною в сучасній психологічній науці та потребує ґрунтового вивчення. Питанням статеворольової ідентифікації дітей молодшого шкільного віку насамперед мають опікуватися їхні батьки та педагогічні працівники — ті, хто безпосередньо впливають на розвиток підростаючої особистості

Психологія статі молодших школярів

Педагог Антон Макаренко підкреслював, що статеве виховання для більшості сімей є одним із найскладніших педагогічних питань. Проте його можна розв'язати доволі легко, якщо розглядати в сукупності з іншими виховними завданнями, не надаючи йому домінуючого статусу.

Першою й основною сходиною, з якої починається **формування статевої ідентифікації людини**, є її сім'я. Гармонійна сім'я — гарантія повноцінного виховання і розвитку дітей, адже взаємоповага між батьками, їхня взаємопідтримка є зразком для наслідування, побудови аналогічних взаємин із братами, сестрами, друзями. Водночас щирість та злагода між усіма членами сім'ї — це передумова для **формування рис моральності під час взаємин із протилежною статтю**, що сприяє засвоєнню дітьми необхідних гігієнічних знань і навичок, обумовлених статевою приналежністю.

Психологічні особливості молодших школярів

Риси дошкільника і школяра існують у свідомості та поведінці молодших школярів у вигляді складних, динамічних і часто протилежних поєднань. У цьому перехідному віці, багатому на приховані можливості, закладаються і формуються основи багатьох психічних якостей.

Психіку молодших школярів насамперед характеризує пізнавальність. Звідси їхнє бажання до всього торкатися, все брати до рук, потреба в наглядності. Також у цей період продовжують закладатись основи моральної поведінки і свідомості дітей. Молодші школярі прагнуть бути подібними на когось, тому їм потрібен приклад, наочний матеріал для наслідування. Тож перед дорослими постає завдання — виявити **первинний стимул дитини до наслідування** та «очистити» його від усього небажаного (у випадку негативного прикладу). Позитивну поведінку, до якої дорослі стимулюють молодших школярів, їм потрібно підтверджувати власними прикладом.

Зі вступом до школи змінюється весь уклад життя дітей. У них з'являється багато нових атрибутів, що підвищують її у власній свідомості та в очах оточення. Дружба і приятелювання молодших школярів сконцентровані переважно на груповій активності, на протизагугу індивідуальній.

Під час початку навчання у школі дівчатка зазвичай досягають більших, ніж хлопчики, успіхів завдяки ліпше диференційованій ручній моториці та хорошій поведінці.

Якщо педагог загрожує увагу на **гендерних відмінностях поведінки й успішності в навчанні** молодших школярів, то спричиняє такі негативні явища, як-то:

- фемінізація поведінки деякого з хлопчиків;
- агресивність з боку хлопчиків до дівчаток;
- зверхнє ставлення дівчаток до хлопчиків, неповага до маскулінізації поведінки.

Авторитет першого вчителя для молодших школярів — незаперечний, він навіть затуляє авторитет батьків, старших братів і сестер, ровесників тощо. Саме тому педагогові не варто підкреслювати інфантильність будь-кого з дітей, особливо хлопчиків, оскільки це неконструктивний підхід, який може призвести до неправильного формування статевої поведінки молодшого школяра. Батькам, зокрема татові, також не слід іронічно ставитися до першого вчителя дитини, бо вона обов'язково зверне на це свою увагу. Така поведінка батьків може призвести до того, що молодший школяр перестане **визнавати авторитет педагога**.

Психологічні гендерні диференціації хлопчиків та дівчаток

Дослідники Тамара Говорун і Оксана Кікінежді зіставили **твердження щодо характеру поведінки дітей** молодшого шкільного віку. Узагальнення науковців відображає диференціацію психології хлопчиків і дівчаток цього вікового періоду:

Хлопчики	Дівчатка
<ul style="list-style-type: none">• люблять рухливі ігри зі швидкою зміною сюжетів, елементами змагань, ризику• виявляють пізнавальний інтерес до механізмів, будови технічного обладнання, функціонування різноманітних пристроїв, машин• орієнтуються на конкретні результати взаємодії (змагання, боротьби, досягнення мети)• у спілкуванні критикують, переконують, аргументують правоту чи доводять перевагу спираючись на факти, розмовляють про події, боротьбу, поєдинки, відкриття нового• характер мовлення дублює емоції, що супроводжують діяльність, оперують порівняннями, аргументами, кількісними параметрами успіхів та невдач. Нечутливі до морально-етичних оцінних суджень щодо себе й інших• орієнтовані на швидке виконання завдань, на кількісні показники досягнень, на подолання перешкод• мають схильність до лідерства, виявляють прагнення й уміння до	<ul style="list-style-type: none">• виявляють інтерес до видів активності, які передбачають піклування, облаштування, прикрашання, обслуговування, надання допомоги• здатні до образного мислення, інтуїтивних передбачень, розуміння та оцінки емоційних станів людини, осмислення дій і вчинків. Охайні, мають розвинене розуміння емоційних станів під час вербальних і невербальних комунікацій• орієнтовані на характер взаємин, зміст спілкування, превалювання емоційних переживань, зіставлення оцінних ставлень до подій та людей• під час спілкування переважно діляться враженнями, почуттями, радять, надають емоційну підтримку та діяльну допомогу• вразливі до тону, морально-етичних нюансів взаємин, емпатійні щодо дій та вчинків• відповідальні, старанні, ретельні при виконанні доручень, орієнтовані на схвалення• світ захоплень та інтересів орієнтований на моральні засади взаємин

<p>продукування ідей, організування, керування, відстоювання поглядів</p> <ul style="list-style-type: none">• у разі фрустрації потреб схильні виявляти войовничість, агресивність, жорстокість, егоїзм• наполегливі під час досягнення мети, виявляють брак емпатійності, співпереживання. Схильні приймати рішення самостійно, рідко звертаються за порадою. Здатні на нерозважливі вчинки та дії• схильні до переоцінки своєї особистості та потенційних можливостей, недостатньо самокритичні, надто самовпевнені. Схильні до інтровертованості, замкнутості, відособленості• захоплюються науково-технічними досягненнями, історичною літературою, фантастикою, спортом. Люблять відвідувати змагання, мають спортивних кумирів• дружба базується на спільних заняттях	<p>між людьми та характер їх розвитку</p> <ul style="list-style-type: none">• гнучкі під час адаптації до соціальних норм та вимог середовища, зорієнтовані на компроміс, порозуміння, домовленості• займають очікувальну позицію під час групової взаємодії, надають перевагу малим групам зі сталим складом• критичні щодо власного Я, схильні до рефлексування, самоїдства, заниженої самооцінки. Орієнтовані на висловлювання оцінного ставлення, емоційну підтримку в радості та горі• захоплюються романтичною, сентиментальною літературою, мають кумирів серед кіноакторів, музикантів, співаків• дружба базується на спільності емоційних ставлень, довірі, вірності, щирості
---	--

В уявленнях дівчаток про майбутнє присутні мотиви сім'ї, емоційної прив'язаності, бажання бути коханою, піклуватися про когось. Життєві плани хлопчиків більше спрямовані на саморозвиток і самореалізацію. Тому іноді хлопчики зовсім необгрунтовано зачіпають дівчаток, ображають їх, що завдає прикроців останнім. Багаторазове повторення такої ситуації сприяє закріпленню способу поведінки хлопчиків, коли вони ображають дівчинку/жінку без бажання образити, а виключно через потяг до «чоловічого переважання».

Статевість молодших школярів

Учені тривалий час розглядали молодший шкільний вік як статево нейтральний: у психоаналізі його називають «латентним» періодом. Проте твердження дослідників про узагальнений, безстатевий характер психології та поведінки молодших школярів не є абсолютно достовірним. Адже один із проявів цього вікового періоду — це **дружба дітей із представниками своєї статі**, що частково суперечить тверженню про статево латентність молодших школярів. Хоча дружбу з однолітками своєї статі відносять до гетеростатевої активності, а не до статевих інтересів, це не означає припинення психосексуального розвитку хлопчиків і дівчаток.

Мета гендерного виховання

Зазвичай поглиблення знань молодших школярів про їхню стать під час навчання у школі реалізує подвійну мету. Насамперед, закріплює етичні установки на **вибіркові міжстатеві взаємини дітей** — дружбу, приятельовання, симпатію тощо. Також поглиблює **розуміння статевої поведінки людини** та біологічних змін, які відбуватимуться у тілі в

підлітковому віці. Тож молодші школярі вчаться усвідомлювати прояви статевої кризи призму наукових знань і набуття культури спілкування.

«Переддень» статевого дозрівання готує дітей 7–10-ти років до нових якісних змін. Їх також зазнають міжособистісні контакти молодших школярів. Адже порівняно з дошкільним віком, діти набувають як позитивний, так і негативний досвід емоційного забарвлення взаємин. Причиною невпевненості дорослої людини під час міжстатевих контактів зазвичай є типові ситуації одностатевого і міжстатевого спілкування в початковій школі. Саме там діти починають пізнавати моральні засади сексуальної поведінки. Окрім цього, важливим для свідомого наслідування привабливих моделей жіночої чи чоловічої поведінки, подальшої її статевої типізації, є допубертатний період.

Період статевої гомогенізації

Вік 6–11 років є для дітей перехідним, оскільки саме з 6–7-ти років дошкільники переходять у нову соціальну категорію — молодших школярів. Їх провідною діяльністю стає навчання, саме тому змінюються і мотиви поведінки. Зазвичай молодші школярі поведуться емоційно, безпосередньо, щиро. Педагогам і батькам варто підтримувати взаємодію між хлопчиками і дівчатками цього віку. Вона будується на основі дружніх взаємин, коли дітей об'єднують спільні захоплення, ігри, книги тощо. Оскільки психіка дітей молодшого шкільного віку розвивається, формується, тому цей період є сприятливим для виховання інтелектуальних, вольових і моральних якостей.

Вік 9–10 років — це період статевої гомогенізації дітей: наслідування і прив'язування хлопчиків до батьків, дівчаток — до матерів. Водночас хлопчики і дівчатка формують **самооцінку в контексті своєї статі**.

Поляризація статей — природна закономірність розвитку, що зовнішньо проявляється в агресивних діях або захисній поведінці, що відображає **внутрішній інтерес до протилежної статі**. Діти 9–10-ти років не усвідомлюють або приховують свої статеві інтереси й їх прояви.

Шляхи гендерного виховання

Дітей молодшого шкільного віку цікавлять питання щодо статевих відмінностей, подробиці зачаття і народження людини, стосунків чоловіків і жінок. Основним джерелом інформації про стать для них є ровесники і література, або ж для дівчаток — мама, а для хлопчиків — батько. Відсутність уваги з боку батьків і педагогів до статевого виховання, переважання думки про асексуальність молодших школярів призводять до того, що статево виховання здійснюють однолітки або старші діти. Це може викривити уявлення молодших школярів про сексуальність, статевість, спричинити їхню неадекватну статеворольову ідентифікацію, що контрастуватиме із закономірним оформленням чоловічих і жіночих соціальних ролей. Такий підхід до статевого виховання зазвичай призводить до виникнення у дітей конфліктно-невротичного напруження. Оскільки психосексуальні характеристики молодших школярів знаходяться на етапі формування, то навіть незначний вплив на них протягом цього періоду може спричинити значні відхилення розвитку статеворольової ідентичності в наступному віковому періоді. Саме тому молодших школярів варто ознайомлювати з функціями тіла, **обговорювати з ними основні поняття статеворольової ідентифікації та тілесного аспекту статевої**.

Почуття прекрасного, що з'являється в період молодшого шкільного віку, надає **нові засоби для впливу** на формування статеворольової ідентифікації дітей. Саме тому педагогам і батькам важливо дати молодшим школярам змогу визначити, побачити прекрасне в протилежній статі. Дослідження засвідчують: якщо в дошкільному віці психіка дітей не була обтяжена почуттям сорому чи страху через сексуальність, в молодшому шкільному віці

статеве виховання було адекватною складовою виховання в цілому, а до настання пубертатного періоду хлопчики і дівчатка завдяки батькам і педагогам адекватно сформували риси мужності/жіночності, то в підлітковому віці вони зазнають значно менше труднощів. Тож лише **взаємозв'язок і взаємодія всіх форм виховання** дають змогу досягнути гармонійного фізичного, психологічного і статевого розвитку дитини.

Отже, стать дитини та її роль в суспільстві визначають як біологічні, так і соціальні фактори. Бісексуальна будова зародку всіх організмів є причиною того, що ознаки протилежної статі ніколи повністю не зникають у будь-якого одностатевого індивідуума — рослинного, тваринного чи людського. Статеве диференціювання не буває повністю закінченим, оскільки народжуючись, дитина одразу не усвідомлює себе жінкою чи чоловіком. Їй необхідно пройти певні етапи соціалізації, яка здійснюється завдяки виховному впливу суспільства, зокрема інституту сім'ї. Взаємини між батьками, братами і сестрами — це соціально-психологічна школа, що сприяє становленню відповідної статевої ролі і ідентифікації особистості.

Статева гомогенізація — етап статевої ролі формування, що характеризується підкресленою орієнтацією на людей своєї статі під час спілкування, наслідування їхньої манери поведінки, діяльності, якій вони віддають перевагу тощо. Цим терміном позначають особливості поведінки дітей, що зазвичай припадають на вік 9–10 років.